

др Обрад Станојевић,
редовни професор Правног факултета у Београду

QUIS ERAT GAIUS

1. Овде неће бити речи о „спољашњој“ биографији Гаја. Није ово покушај реконструкције најважнијих елемената биографије писца најстаријег сачуваног уџбеника права, о чему смо већ писали(1). Биће изнети неки утисци о Гајевој личности, о његовим карактеристикама које произлазе из анализе његовог дела. Гајево име, и то непотпуно, јер му не знамо ни помен gentilicius ни cognomen, његово дело и један споран цитат Помпонија(2), остају једини извор података о њему.

Да ли се кроз књигу може назрети личност аутора? Вероватно да може, јер ником није дано да пише, а да не открије бар део својих склоности. Томас Вулф (Thomas Wolf) је говорио да не познаје ниједну књигу која има толико изражен аутобиографски карактер као што су *Гуливерова путовања* Џонатана Свифта.

И ови редови су доказ колико је у праву Казер (Kaser) када је тврдио да је, од открића веронског рукописа, Гај постао свакодневна тема готово свих романиста(3). Најпре сам желео да напишем само предговор за превод *Институција*, а то је нарасло у монографију. Када сам почео да припремам нову верзију монографије, која ће, надам се, бити објављена током ове године у Амстердаму, дошао сам до нових сазнања, од којих сам нека раније објавио(4), а друга сада у „Аналима“.

2. Романисти који су се бавили Гајем, учили су противуречан карактер његове личности. Казер пише о „особењаштву“ Гаја(5). Проф. Каден из Женева је годинама сакупљао фрагменте који доказују како је Гај чудак (Sonderling)(6). Казер помиње и „комплекс мање вредности“, али и „интелектуалну неза-

(1) Gaius noster, *Прилог историји римске правне науке*, Београд, 1976, стр. 80—100.

(2) D. 45, 3. 39.

(3) Kaser, *La classicità di Gaio, Atti del simposio romanistico „Gaio nel suo tempo“*, Napoli, 1966, стр. 42.

(4) О Гајевом делу *Rerum cottidianarum sive Aurerorum libri VII*, „Анали Правног факултета у Београду“, 1983, бр. 1—4, стр. 639—651.

(5) Kaser, *нав. дело*, стр. 48; исти писац, *Gaius und die Klassiker*, ZSS. 1953, стр. 136

(6) Према: Kaser, *нав. дело (La classicità...)*, стр. 48.

висност Гаја као аутсајдера“(7). Оноре (Honoré) тврди како је Гај у основи „тврдокорни Римљанин“(8), али на другом месту читаво Гајево дело тумачи на основу хеленистичког амбијента у коме је настало(9). Он је, дакле, истовремено и чисти Римљанин и веома хеленизован! Гај, заиста представља спој супротних особина: смелости и опрезности, једноставности и сложености. Он је истовремено и веома конзервативан, али и склон новинама. Његово дело је и архаичније и модерније у односу на она која пишу његови савременици. Зато је за неке, не класичар, ни посткласичар, већ „пре-пост-класичар“(10).

Познато је колико је спора изазвало питање Гајевог порекла, проблем да ли је он Римљанин или перегрин. И писци и аргументи су тако подељени да су подједнако убедљиви протагонисти обе хипотезе. Зато су неки, како то често бива, покушали да измире два гледишта, било променом статуса (странац, односно роб или потомак роба који постаје римски грађанин), било географским повезивањем Рима и провинције. Тако га неки смештају у Драч, други у Царичин Град или Водно (оба града конкуришу за Јустинијаново родно место), трећи у Грахово у Црној Гори(11). Све су то места која се налазе недалеко од границе која дели Источно од Западног Царства. Тако би се објашњење за двоструки карактер његовог дела нашло у околности што је настало између два света, између хеленизованог и романизованог дела Империје. А има мишљења која овој „географској“ теорији дају динамичан вид: он је мењао место живљења. Постоје две варијанте: Римљанин који је отишао на Исток да живи и предаје право, вероватно у Бејрут(12), или странац који је дошао у Рим(13).

3. Неке особине Гаја и његовог дела могу се објаснити околношћу што је он био професор. Отуда ширина интереса и разноврсност његовог дела, које у том погледу нема премца међу савременицима. Његов опус обухвата и приручнике, обимне коментаре провинцијског едикта, расправе о моралу, о манумисијама, о хипотеки, вербалним облигацијама, наследном праву, Закону 12 таблица, фидеикомисима.

У то време правне школе су имале мали број наставника: три, два, или чак једног јединог(14). Професори су морали имати заиста широко знање. Није чудо што су романисти записали „енциклопедијски“ карактер Гајевог дела(15).

Ако пођемо само од наслова његових дела, можемо закључити да они одају оригиналан и радознао дух. Неки од њих су новина коју је Гај увео. Не зна се да је ико пре

(7) Loc. cit.

(8) Honoré, *Gaius — a Biography*, Oxford, 1962, стр. 97.

(9) Honoré, *Tribonian*, London, 1978, стр. 247.

(10) Grosso, *Gaio nel suo tempo, Atti del simposio romanistico*, Napoli, 1966, стр. 33.

(11) Видети преглед ових мишљења код: Kunkel, *Herkunft und soziale Stellung des römischen Juristen*, Graz—Wien—Köln, 1967, стр. 196—197.

(12) Honoré, нав. дело (Gaius . . .), стр. 70 и сл.

(13) Popescu, *La Dacie et l'énigme de Gaius*, SDHI, 1973, бр. 39, стр. 506.

(14) Collinet, *L'école de droit de Beyrouth*, Paris, 1925, стр. 127, 193. Правна школа у Константинопољу имала је два професора, у Риму два у 425. години, а једног између 533. и 535.

(15) Kunkel, нав. дело, стр. 187.

Гаја, бар међу правницима, писао *Институције*, нити коментар провинцијског едикта. Ни пре ни после њега не налазимо дела са насловима: *De casibus*, *Res cottidianae*, *Aurea (dicta)*, *Ad legem Glitiam*, *Dotalicion (libri)*.

Излагање мишљења двеју школа вероватно спада у манире професора. Више него иједан други класичар. Гај, упоређује мишљења прокулеанаца и сабинијанаца. Тежња за објективношћу и његово научно поштење виде се из тога што он понекад не даје предност ниједном од изнетих мишљења (*Инст.* 3.90). Некада се изјашњава у прилог једне хипотезе, а то није увек она за коју се изјаснила школа сабинијанаца, којој припада(16).

4. Гај је опрезан писац, који поштује туђа мишљења. Код њега нема оне готово арогантне чврстине која одликује класичну јуриспруденцију. У његовом делу ретко срећемо оно уобичајено: *hoc probo*, *hoc puto*, *hoc existimo*, *ајо*, *existimo*. Напротив, он често није сигуран у податак који даје, каже како је чуо да је Хадријан донео такву одлуку (*Инст.* 2. 221), да је претор Рутилије унео неку новину (4.35). Уместо: *ајо*, *puto*, он радије употребљава *videtur* (изгледа, чини се)(17). Понекад поставља проблем, даје могуће алтернативе и не опредељује се ни за једну(18).

Са друге стране, нека од његових решења, нарочито класификације и дефиниције, представљају смеле новине. Квадрато (*Quadrato*) је с правом приметио да њему не недостаје храброст за самостална решења, чак и непопуларна(19). Интелектуална независност види се и у томе што не цитира много друге ауторе, осим оних који уживају највећи углед: Лабеона, Мазурија Сабина, Нерву, Пегаса, Сервија Сулпиција, Прокула, Касија, Јулијана. Ако му можемо приписати бар половину оних решења која се први пут срећу у његовом делу (а готово је ван сумње да је творац првог правног система у историји, тзв. трипартиције), он је један од најстваралачкијих генија римске правне науке.

Иако лично скроман, понекад показује и извесну жељу да покаже шта зна. Мало интелектуалног егзибиционизма није страно ни данас професорима и научним радницима. Тако у свом уџбенику упућује на монографије у којима је „подробније обрадио то питање“ (3. 33; 3. 54). На једном месту каже: „Не заборављам да Галати сматрају да се њихова деца налазе под влашћу родитеља (1. 55).“ У другој књизи (2. 163) каже: „знам да је божански Хадријан...“

Чини се да у том погледу Гај представља противуречност особина, која није ретка код научника. Лично скроман, али независног духа, ван устаљених схема, увек у потрази за новим решењима, спреман да промени и сопствено мишљење

(16) *Inst.* 1. 172, 188; 2. 37, 79, 123, 200, 230; 3. 103, 167a, 178, 202; 4. 78, 79.

(17) *Inst.* 2. 37, 44, 127 нта. Непшто одлучније: *nobis videtur* налазимо у D. 46, 1, 70, 2).

(18) *Inst.* 2. 37, 123, 223, 3. 103, 167a, 178; D. 16. 1. 5; D. 39. 4.

(19) Оное је пронашао 37 оваквих случајева у Гајевом делу (нав. дело, стр. 111).

(што се нарочито види ако упоредимо *Res cottidianae*(20a), писане у познијим годинама, са *Институцијама*, које су настале око 160 године наше ере)(20).

5. Занимљив је Гајев однос према историји.

Иако оптерећени конзервативним духом и уважавањем своје прошлости (*antiquitatis reverentia*, како каже Јустинијан)(21), римски правници нису много пажње обрађали историји. Карактеристичан је у том погледу детаљ из Гелија, на који скреће пажњу Шулц (Schulz) у свом прегледу историје римске правне науке. На форуму, Гелије се обратио свом пријатељу, правнику, да му објасни реч *proletarius*. Овај каже да није филолог, већ правник. Гелије га онда упозорава да је то термин који користи Закон 12 таблица, али правник одговара да је он практичар и да га не интересују „старудије Закона 12 таблица“(22). Један од разлога за сложеност правног система класичног периода лежи у томе што су правници одбијали да изврше „историјску стратификацију“.

Међу класичарима једини изузетак у том погледу представљају Помпоније и Гај. Обојица наставници, нису могли да мимоиђу историју. Јустинијан је пребацивао професорима и учбеницима да „ретко садрже корисно право“ (*const. Omnem*, 1). Изгледа да је и онда, као и данас, било повике на „историцизам“ у студирању права. Можда је Гај желео да се одбрани од оваквих примедба у уводном делу свог коментара Закона 12 таблица у коме каже да је потребно проучавати старе законе, „не да би се писали опширни коментари, већ зато што у свим стварима само је оно потпуно што се из свих делова састоји а извесно је да је од свих делова почетак најважнији.“ (*D. 1. 2. 1*). Оноре сматра да је овим Гај хтео да каже својим студентима: „Волели то или не, имаћете серију предавања о Закону 12 таблица“(23). Ово је заиста једна од најбољих одбрана историје, боља чак од оне коју даје Аристотел. За Аристотела је историја део целине, једнак осталим(24), а за Гаја то је *potissima pars*. Приступити учењу без историје, то је, каже Гај на истом месту, као приступити обеду нопраних руку. Израз *illotis manibus* је постао пословичан. Ове речи могу служити као мото читавом Гајевом делу. „Прошлост га више интересује него садашњост“ — тврди Казавола (*Casavola*)(25). Не само што је написао коментар Закона 12 таблица, Гај у *Институцијама* помиње овај зборник, који више није имао никакву практичну вредност, на 35 места(26). Он, затим, говори о консорцијуму као облику породице, који је ишчезао већ током

(20) Quadrato, *Le Istituzioni nell'insegnamento di Gaio — omissioni e rinvi*, Napoli, 1979, стр. 96—97.

(20a) Станојевић, нав. дело (*О Гајевом делу Rerum cottianum...*), стр. 646—650.

(21) Const. Tanta, 10.

(22) Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, 16, 10; Schulz, *History of Roman Legal Science*, Oxford, 1953, стр. 135.

(23) Honoré, нав. дело (*Gaius...*), стр. 106.

(24) Aristotelis *Politica*, 1252a.

(25) Casavola, *Gaio nel suo tempo, Atti del simposio romanistico*, Napoli, 1966, стр. 4.

(26) *Inst.* 1. 111, 122, 132, 145, 155, 157, 165; 2. 42, 45, 47, 49, 54, 64, 224; 3. 1. 9, 11, 17, 18, 40, 46, 51, 78, 82, 189, 191, 223; 4. 11. 14, 21, 28, 76, 79, 80.

републике. Помиње Хортензијев закон из 287. г. старе ере, описује не само формуларни поступак, већ и легисакциони. Све су то биле прастаре институције, правнички археоптерикис.

Међутим, и поред овог интересовања за историју, тако да преглед развоја римске правне науке који налазимо у оквиру другог титула прве књиге *Дигеста*, садржи једино одломке из Гаја и Помпонија, ретко је наћи правног писца који има тако изражен критички став према институцијама старог *ius civile*-a. Већина класичара су пуни бар вербалног поштовања према старини, која их мало интересује(27). А Гај се не устручава да оштро критикује старе установе, да дâ предност новим законима. Тако он хвали нова *leges* који су ублажили свирепост према робовима (1. 52—53). Он сматра да је туторство над женама бесмислено и да су разлози које су стари наводили више формално, него суштински тачни (1. 144; 1. 190). За стари ритуални поступак претраживања стана осумњиченог за крађу (*perquisitio lance et licio*) усуђује се да каже како је смешан (*quae res ridicula est* — 3. 193). Старе начине суђења путем *legis actiones* такође критикује, јер су „због претеране ситничавости старих“ губили спорове они који и најмање погреше у форми, па су „све те леисакције постепено постале омражене“ (4.30).

Према томе, Гај се занима за историју, сматра да је познавање прошлости веома важно, али не прихвата некритички све старе установе. И овде он показује интелектуалну независност и критичност.

6. Шта се може закључити из особености Гајевог стила? Овде неће бити речи о фразеологији и квалитету његовог начина писања, о чему постоје добре студије(28). Покушаћемо да пођемо од његовог начина писања као једног од могућих кључева за одгонетање Гајеве енигме, за дешифровање његове личности.

Ако је тачна изрека да је „стил човек“, тј. да стил одаје писца, онда се за Гаја може рећи да је особа јасна и једноставна, непретенциозна, али дубока.

Чак и они који се не одушевљавају Гајем и његовим делом, запазили су да његов стил има све одлике које се захтевају од педагога, а у првом реду јасноћу и елеганцију(29). Он је у том погледу прави антипод једном Африкану, чија је замршеност пословична. Једноставнији је и од Папинијана, иако је запажено да између двојице правника постоји стилска сличност, што би наговештавало могућност да је Папинијан био Гајев ученик(30). По лакоћи и прецизности најближи Гају је

(27) Правник Гај Касије Лонгин (Gaius Cassius Longinus) је отворено хвалио старе законе у сенату (внд. Тацит, *Анали*, 14, 42—43).

(28) Kalb, *Ueber die Latinität des Juristen Gaius*, Archiv für Lateinische Philologie und Grammatik, 1884, 1, стр. 82 и сл.; Nelson, *Die Fachsprache der römischen Juristen*, Actes de la XIIe conférence internationale d'études classiques „Eirene“, Bucarest, 1975, стр. 129 и сл. Исти писац. *Aufbau und Stil von Gai Institutiones*, Studia Gaiana VI, Leiden, 1981, стр. 394 и сл.

(29) Bonfante, *Histoire du Droit Romain*, Paris, 1928, I, стр. 441—442; Kunkel, нав. дело, стр. 202; Nelson, нав. дело, стр. 295.

(30) Honoré, *The severan Lawyers*, SDHI, 28, 1962, стр. 203 и сл.

Павле (Paulus). Оноре каже да и Павле има наклоност према општем принципу и афоризму, али да заостаје у луцидности(31). Чини нам се да је ова једноставност један од разлога због кога су Гаја и онда и касније писци потцењивали. Свесно или несвесно, многи полазе од тога да се не може бити дубок, а да се истовремено буде јасан и лакорек. То је, изгледа, разлог што ће Моцарт увек лоше проћи у поређењу са Бетовеном или Бахом, иако ови могу да буду и те како досадни. Достојевски је указивао на неправду која је за живота чињена Пушкину. Критичари су говорили: „Величанственог врло мало... и сувише лако пише, али мало узвишенога“(32).

Читајући, не само *Институције*, већ и остала његова дела, пред нама израста аутор који има велику ширину прилаза. Он није уски стручњак за право, већ тражи аналогije, проучава етимологију речи (у томе је први међу римским правницима)(33), упоређује са грчким правом и другим правним системима (Галати, Битињани)(34), цитира Хомера(35), даје упоредо латинске и грчке термине(36).

Какав је његов однос према колегама? У целини гледано, међу римским правницима је однос био коректан, однос „дентлмена“, како каже Шулиц(37). Два правника, међу највиђенијим свог доба, Јулијан и Целз, изгледа да се нису подносили, вероватно из суревњивости, али то се огледало једино у међусобном игнорисању. Целз ниједном није цитирао Јулијана, али је Јулијан, насупрот мишљењу Гварина (Guarino), једном цитирао Целза(38).

И Гај се „дентлменски“ односи према другим правницима. Ипак, више је склон старијим ауторитетима, него савременицима. Можда је претерано оптужити га за интелектуални снобизам(39), али понекад, упркос скромности, Гај доста јаким изразима одбацује туђе схватање: *absurdum videtur* (D. 22. 1. 28. 1), *absurdum videbatur* (D. 38. 2. 7). Ипак, уз овакве оштре епитете Гај не даје имена аутора, већ их упућује анонимно.

7. Какав је однос Гаја према политичком и друштвеном поретку времена у коме је живео?

Лако је замислити, а и неке индиције то потврђују, да је међу вишим слојевима друштва било оних који нису били одушевљени новим поретком и све јачом влашћу принцепса, који се претвара у монарха. Било је несумњиво оних који су жалили за „ретком срећом времена“ када се могло мислити шта се хтелo и рећи оно што се мисли, како каже Тацит(40). Зна се за правника Касија (не чувеног сенатора Гаја Касија

(31) Honoré, loc. cit.

(32) Достојевски, *Избор из дела*, приредио В. Калезић, Београд, 1965, стр. 272.

(33) Вид. Станојевић, нав. дело (*Gaius noster...*), стр. 140. Цф. Ceci *L'etimologie dei giureconsulti romani*, Torino, 1892, стр. 123—144.

(34) *Inst.* 1. 55. 193; 3. 93, 141; D. 47. 22. 4; D. 10. 1. 13.

(35) *Inst.* 3. 141; D. 50. 16. 233; D. 50. 16. 236 pr.

(36) *Inst.* 3. 93; D. 10. 1. 13. D. 47. 22. 4.

(37) Schulz, *History of Roman Legal Science*, Oxford, стр. 125.

(38) Вид. D. 28. 2. 13 pr., где Јулијан цитира Целза.

(39) Honoré, нав. дело (*Gaius...*), стр. 112.

(40) Tacitus, *Historiae*, 1. 1.

Лонгина) да је „у тишини мрзео принципат“ (41). Сам Гај Касије Лонгин је био у опозицији, отворено је хвалио у сенату „старе законе“ и једно време је провео у прогонству (42).

Овакво полазиште може бити и нека врста хипотеке, која смета објективности. Тако нам се чини да има писаца који проналазе знаке Гајевог отпора према политичким институцијама свог времена и тамо где их нема (43).

Гај, као што смо видели, није био роб старих вредности. Он је имао слуха за добре стране неких новина у законодавству. Ипак, у целини гледано, његов став је управо онакав какав се може очекивати од једног професора који не припада друштвеној аристократији и који није имао право да „јавно даје одговоре по овлашћењу владара“.

У набрајању извора права, на самом почетку *Институција*, Гај долази до *constitutiones principum* и додаје: „никад није било сумње да ове одлуке имају снагу закона, јер и сам цар добија највишу власт путем закона“ (1.5). Оноре са правом примећује да је аргументација усиљена и двосмислена (44). Гај као да је хтео да подсети владара да је и он подложен закону. Сличног су мишљења Киблер (Kübler) и Гварино (45). Гај затим каже како царске конституције „добиају снагу закона“. Као да се жели рећи да то није прави закон, него нешто уместо закона, „ерзац-закон“.

У другом коментару *Институција*, када говори о земљишту у провинцијама, Гај пише: „Исто се правило примењује и на поседе у провинцији, које називамо или стипендијарни или трибуторни. Стипендијарни су они који се налазе у провинцијама за које се сматра да припадају римском народу (тј. сенат њима управља), а трибуторни су они који се налазе у провинцијама за које се верује да припадају владару“ (2.21). Запажа се разлика. За провинције којима управља сенат каже се да се сматра како припадају римском народу, а за оне које су дате на управу принцепсу, да се „верује“ како њему припадају. Чак Гај не каже за себе да сам верује, већ употребљава треће лице множине: *creduntur*. Макрон (Macqueron) је мишљења да је овде Гај изразио свој неми протест против једне злоупотребе владара (46).

Рекло би се да има нешто ироније и у следећим редовима: „Дозвољено је склапање брака са братаницом, то је први пут уведено када је божански Клаудије узео за жену Агрипину, кћер свога брата; међутим није дозвољено узети за жену сестричину. Таква су правила која су установила конституције владара“ (1. 60). Гај као да жели да каже: знам да није логично, али таква је воља или самовоља владара.

(41) *Vita Avidii Cassii*, 1. 4.

(42) Tacitus, *Annales*, 14, 42—43.

(43) Вид. Honoré, нав. дело (*Gaius* . . .), стр. 124.

(44) Honoré, нав. дело, 112.

(45) Guarino, *Esegesi delle fonti di Diritto Romano*, Napoli, 1968, I, стр. 81. Киблер сматра да је овај аргумент „ротово детњаст“ (Kübler, *Realencyclopädie*, s. v. Gaius.)

(46) Macqueron, *Storia del diritto ed arcaismo in Gaio*, Atti del simposio romanistico, Napoli, 1966, стр. 81.

У исти ред чињеница може се убројати и хладно, неутрално Нерон, без епитета *divus* („божански“, „блаженочивши“) (1. 197). Мада објашњење може бити и у околности што је овај владар, после атентата претрпео *damnatio memoriae*.

Али и овде је Гај противуречан и „особењак“ (*Sonderling*)! Иако у његовим делима има и критике и ироније, понекад налазимо на изразиту сервилност, нарочито према живим владарима и онима који су недавно владали. Антонину Побожном се обраћа са *optimus imperator* (1. 102), Хадријану са *divus sacratissimus* (1. 5, 7), а Комод је *sacratissimus princeps noster* (D. 38. 17. 9).

И ова противуречност није необјашњива. Шта друго можемо очекивати од скромног професора. Отворена критика није донела ништа доброг ни онима који су заузимали највише положаје (Касије, Папинијан, Улпијан). У то време праве опозиције и нема, противници режима нису више присталице републике, која је постала фатаморгана прошлости, већ присталице другог претендента на престо. Гај је могао да користи иронију и алузију, једино оружје потлачених у незгодна времена, и да буде сервилан према владарима на престолу.

8. И Гајев став према ропству је противуречан. Готово сви људи од науке у античко време су прихватили и оправдавали ропство. Ксенофон је писао: „Постоји вечни закон међу људима: у рату, када се освоји град, освајачу припадају тела и имовина становника тог града“ (47). Сличног је мишљења и Аристотел (48).

Реч роб је честа у *Институцијама* и другим Гајевим делима. Као типичан пример за предмет својине, спора, Гај употребљава *homo* (човек, тј. роб) (49). Када говори о дедитицијама, он додаје како је „срамно дело“ узети оружје против Римљана (1. 14—15). За њега је ропство *установ а ius gent ium*-а: „Робови су под влашћу господара. Ова власт спада у *ius gentium*, јер код свих народа подједнако можемо запазити како господари имају право живота и смрти према робовима и што год роб прибави, прибавио је господару“ (1. 52). Тек ће Јустинијанове *Институције* додати како је ропство „супротно природи“ (*contra naturam*), иако су га прихватили сви народи (1. 3. 3). Гај, додуше, хвали нове мере које су смањиле окрутност према робовима, али у образложењу нема ни говора о неком хуманизму, оно делује цинично: „Не смемо злоупотребити своје право. Из истих разлога се расипнику забрањује да управља својим добрима“ (1. 52). Финли (*Finley*) је у праву када каже како су ове мере појединим робовима побољшале положај, али су у суштини јачале робовласнички поредак, јер су ограничавале госпо-

(47) Кирупедија, 7. 5. 73.

(48) *Politica*, 1534 б.

(49) *Inst.* 1, 9, 13, 15, 22, 40, 42—46, 52, 53, 54, 82, 84, 86, 91, 117, 120—123, 126, 138, 160; 2. 86—88, 91—95, 153, 154—160, 161, 185, 186, 189, 190, etc. *Fragmenta palingenetica* (Lenel): 1, 2, 6, 7, 8, 14, 15, 16, 19, 20, 34—40, 44, 45, 60, 62, 67, 72, 112, 117, 127, 130—133, 145, 150, 154, 202, 203, 476—479, 482 итд.

даре у поступцима који су могли да изазову побуне и да угрозе темеље друштва(50).

У суштини је и овде Гај „лојални, тврдокорни Римљанин“.

9. И на крају, иако је то мршав податак, додајмо реч-две о Гајевом имену. Јер, осим његовог дела, то је једино што знамо о њему.

Име, свакако, не говори много о ономе ко га носи. Најчешће случај бира име, а нека имена су у потпуној супротности са карактером особе која га носи. Вероватно да има Вука са природом јагњета, Анђелке која више личи на вештицу. Па, ипак, име у некој малој мери одаје личност, јер утиче на њу. То је као нека свакодневна етикета, пропаганда, која не може, а да бар донекле, не утиче, као што на формирање менталитета припадника једног народа делују национални стереотипи (једни су храбри, други вредни, трећи склони скитњи, крађи и нераду, четврти имају слабост према женама и песми итд.).

Упркос примедбама(51), остајем при мишљењу Горопија (Goropius), Момзена (Mommson), Маркарта (Marquardt) и других, да Gaius потиче од gaudere (обрадовати)(52). То се име даје детету да „обрадује родитеље“ (sumtum est a gaudio parentum)(53). Гаиус свакако има неке везе са француским gai (весео, радостан) и италијанским gaio. А ево како Велики италијански речник тумачи gaio:

„онај ко насмејан и на свечан начин изражава срдчану отвореност; који изражава добро расположење; који има нарав склону поверењу, ведрини (са тежиштем на верности, лојалности, симпатији); ведар, чио, без задњих мисли... (54).

(50) Finley *Esclavage antique et idéologie moderne*, прев. са енглеског, Paris, 1979, стр. 163.

(51) Колега Ромац сматра да сам једини који тврди да Gaius потиче од gaudere (вид. Зборник Правног фак. у Загребу, 1985, 1, стр. 132). Позивајући се на етимолошки речник Ернча и Мејеа (Ernout et Meillet), он сматра да Gaius потиче од назива за свраку, гаврана. Међутим, ако пажљиво прочитамо шта тамо пише, видећемо да су остављене све три могућности: да је Gaius пореклом од назива птице (сврака, креја), да је обрнуто, као и да обе две речи немају никакве везе. Чини се да је ова последња хипотеза највероватнија. Гај је веома старо име, а назив за свраку gavius је из познијег доба (très tard — кажу Ернч и Меје). Када се Гај звао Гај, сврака је била риска. Касније, вероватно опоматолејски почиње и риска да се назива gavius. То је случајна подударност, као између нашег Гавро, Гаврило и гавран. Прво је хебрејско-хришћанског порекла (Габриел), а друго је опоматолеја (га-га) плус вран, прн: грна птица што испушта гласове: га, га. Било би, осим тога, чудно да поносни Римљани употребљавају као једно од најчешћих имена назив за птицу крешталицу. Додуше, нека сопотпа имају подругљив призвук (Brutus — тупавко, Flaccus — клемпоња, Plautus — дустабанлија, Aelius — лукави). Али постоји једна важна разлика између надимка и личних имена. Лично име дају родитељи, зато су обично лепа, а надимке други, зато су често подругљива. Како у светлу етимологије коју предлага колега Ромац тумачити познату формулу коју је невеста изговарала при закључењу брака. Ubi tu Gaius et ego tua Gaia. „Где ти будеш грактао као гавран, ја ћу крештати као сврака.“ Не иде, осим можда за неку потоњу фазу брака. Свадебног свечаности више одговара: „Где ти будеш, мој Раде (Обраде), ту и ја, твоја Рада (Раамила).“ А тврђење да сам усамљен у извођењу Gaius од gaudere, није тачно, као што се види из следеће примедбе.

(52) Goropius, *Opera*, Antverpiae, 1569, lib. I, стр. 6 и сл.; Vossius, *Divitiis sermonis*, lib. 2, cap. 1, pag. 168 (према Cattaneo, *Gaio e le sue Istituzioni, del nome di Gaio*, Pavia, 1898, стр. 78—79). Сам Cattaneo се опредељује за ову хипотезу (стр. 32. и сл.); Вид. затим: Mommsen, *Die römische Eigenamen: der republikanische und augustische Zeit*, Reihn Museum für Philologie von Welcker und Ritsel, Neue Folge, 1860, стр. 175; Marquardt, *La vie quotidienne des Romains*, превода Henry, Paris, 1892, том I, стр. 13, примедба 2; Fisk Hjalmar, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1960, стр. 283 (грчко γαῖος преводн као sich freuen); Ch. Lewis and Ch. Short, *Latin Dictionary*, 2. издање, Oxford, 1975, стр. 799 (Gaius from gaudere).

(53) Тако Vossius, нав. дело, стр. 168.

(54) *Grande dizionario della lingua italiana*, Torino, 1970, том VI, стр. 53—537).

И поред изнетих ограда, чини се да се овакво тумачење уклапа у неке податке који се односе на писца *Институција*. Чак и они који не вреднују високо Гаја, запазили су хумане црте овог класичара(55). Прихватање и хваљење мера које су ублажиле ропство, критика туторства над женама, његов кавалерски став према супротном полу који није делио ниједан римски правник — све то говори о личности чије је име истовремено и одлика: *poimen atque omen*, како кажу Римљани. И сам податак да је, у изворима, иако ретко цитиран, Гај готово редовно „наш Гај“ није за одбацивање. То топло *poster* додаје се уз име цењеног колеге, сународника, то је начин на који се студенти обраћају омиљеном професору(56). Зато су и компилатори Јустинијанове кодификације на више места поменули „нашег Гаја“(57). Трибонијан, Теофило и Доротеј признају да су се, пишући *Институције*, највише служили *Институцијама* и другим бројним делима „нашег Гаја“(58). Тако су одали признање овом скромном професору, за живота непризнатом, који је, према Онореу, идејни инспиратор и духовни отац читаве Јустинијанове кодификације(59).

10. Гајеве *Институције*, којима се инспирисала и Јустинијанова комисија, представљају књигу која је „један од темеља западне цивилизације“, како каже Кели (Kelley)(60). Природно је интересовање за личношћу писца најуспелијег уџбеника права у народу који је „дао лекције из права свим народима света“(61). Наравно да оно мало података, који се свде на његово дело, не дају „портрет у боји“, већ „силуету“. Колико су непоуздани ти подаци види се из околности да чак и његов пол није изванштан, јер има и претпоставки да је Гај био псеудоним једне жене-правника(62). Па, ипак, ако се основано може претпоставити да дело говори о човеку, јер ником није дано да пише а да не открије себе, онда се наслућује да је рука која је писала *Институције Res cottidianae* обиман коментар преторовог едикта, која је створила први прави систем у праву (*personae-res-actiones*) припадала једној сложеној и противуречној особи. Он стоји мимо главних токова римске јуриспруденције, не дели склоност ка казуистици која карактерише класичаре, већ тежи ка уопштавању и систематизацији. Вероватно је „аутсајдер“ и „особењак“ који не припада друштвеној елити нити има право на јавно давање стручних мишљења (*ius publice respondendi*). По неким особинама је типичан Римљанин, а по другима Хелен. Један је од ретких који обраћа пажњу на историју, али, за разлику од већине колега, не велича прошлост већ се односи критички према њој. Иако лично скро-

(55) Budil, *Studo Grosso*, III.

(56) Honoré, нав. дело, *Gaius* . . .), стр. 126.

(57) Const. Imper. maiest. 6; Const. *Omnem rei publicae*, 1; Inst. 4. 18. 5.

(58) Const. Imper. maiest. 6.

(59) Honoré, нав. дело, (Tribonian), стр. 246—247, 256.

(60) Kelley, *Gaius noster: Substructures of Western Social Thought*, American Historical Review, 1979/3, стр. 648.

(61) Група аутора, *Le Code civile, livre du centenaire*, Paris, 1904, стр. 13.

(62) Вид. Samter, *War Gaius männliche Pseudonim einer Frau?* Deutsche Juristenzeitung, 1908 (13), стр. 1386.

ман, без оне ароганције која је одлика великих класичара, понекад жели да покаже шта зна, упућује на своје монографије. У форми одмерен и непретенциозан, он показује велику независност духа, која се огледа и у насловима и садржини његових дела, као и ауторима које наводи. Према владару и поретку показује мешавину снисходљивости и fine ироније. Нешто од благости и „срдачне отворености“ на коју асоцира његово име може се назрети из става према колегама, из похвала које упућује новим законима који су ублажили некадашњу суровост према робовима, из критике туторства над женама. Тиме је, вероватно, заслужио онај епитет „наш“ тако да је и за савременике и за потоње правнике остао „*Gaius noster*“.

Dr. Obrad Stanojević,
Professor of the Faculty of Law in Belgrade

QUIS ERAT GAIUS

Summary

The present concise study is an attempt to solve the question of the personality of Gaius on the ground of his work, and first of all of the *Institutions*, since it is a reasonable assumption that no one can write and not to make visible his personality too, at least partially.

At first sight Gaius is a peculiar mixture of characteristics. That is why some authors consider him „an eccentric“ (*Sonderling*) or outsider. By some characteristics he is a typical Roman, but at the same time he is rather helenized (*Kaden and Kaser*). He is simultaneously a very cautious and daring writer, modest, but original and of an independent spirit, which is clear from the titles of his works whose majority is a novelty in legal literature, but also from his opinions expressed in the works. In contrast to the classics, he strives toward making a system and toward definitions. In such a way he has created the first legal system in history, which influenced many handbooks and codifications (*personae — res — actiones*). He is one of the rare jurists who is paying attention to the past (together with *Pomponius*), but, contrary to his colleagues, he had also critical attitude toward old institutions. His scholarly honesty can be seen by his quoting of other authors' opinions, and quite frequently at the same time (parallelly) his own and those of the concurrent (*Proculian*) school, while admitting sometimes the arguments of the followers of that school. If one can discern a personality out of a style, Gaius is a simple, unpretentious, clear, but deep an author.

There are, although small, some connections between his name and his character. Although a name is most frequently a result of chance, it still, as a sort of propaganda, leaves impression on the person too. While opting for the hypothesis of *Goropius* and *Mommsen* that name Gaius originates from *gaudere* (be happy about something) and that it has some relation with French *gai* and Italian *gaio*, the author notes that Gaius praised the measures for attenuating earlier cruelty with slaves and he emphasizes his gallant attitude toward women and *tutela mulierum*. As a favorite professor and colleague he has acquired that epithet *noster*, which has stayed as permanent characteristic of Gaius until the times of *Justinian*.

Dr Obrad Stanojević,
professeur à la Faculté de droit à Belgrade

QUIS ERAT GAIUS

Résumé

Cette brève étude s'emploie à dévoiler la personnalité de Gaius, sur la base de son oeuvre, et notamment des Institutions, considérant que nulle personne ne peut écrire sans faire ressortir, au moins en partie, sa propre personnalité.

A première vue, Gaius donne l'impression d'un personnage aux multiples visages. Aussi certains l'ont-ils défini comme un „homme bizzard“ (Sonderling) ou comme un „homme marginal“ (Kaden et Kaser). Par certains côtés il est un Romain typique mais par d'autres il semble très hellénique. Il est à la fois un écrivain prudent et audacieux, modeste mais d'un esprit original et indépendant, ce qui ressort des titres de ses oeuvres, dont la majorité représente une nouveauté dans la littérature juridique, ainsi que des opinions qu'il défend. Contrairement aux classiques, il favorise la systématisation et les définitions. Il créa ainsi le premier système juridique dans l'histoire, qui a laissé des traces dans maints manuels et codifications (personae-res-actiones). Il est un des rares juristes romains qui prête son attention à l'histoire (de même que Pomponius), mais contrairement à ses collègues, il préserve un regard critique sur les anciennes institutions. Il fait, en outre, preuve d'honnêteté scientifique en citant les opinions des autres, faisant souvent un parallèle entre ses propres avis et ceux de l'école concurrente (celle de Proculeanum), et donnant parfois raison aux partisans de cette dernière. Si donc, on peut deviner une personnalité à partir de son style, Gaius est un homme simple, modeste, clair mais profond.

On peut dire qu'il existe certains liens ténus entre son nom et son caractère. Bien que le nom soit le plus souvent le fruit d'un hasard, de même qu'une propagande quotidienne, il peut néanmoins laisser des traces sur la personnalité qui le porte. Optant pour l'hypothèse de Goropoius et de Mommsen, selon laquelle Gaius dérive du verbe latin „gaudere“ (se réjouir) et qu'il a des liens avec les mots français „gai“ et italien „gaio“, l'auteur note que Gaius avait loué les mesures qui atténuaient la cruauté traditionnelle envers les esclaves et souligne sa galanterie envers les femmes et la tutela mulierum. Pour être un professeur et un collègue bien aimé de tous, il reçut l'épithète „noster“ qui accompagne le nom de Gaius jusqu'à l'époque de Justinien.